

ספרים מרקדים

כוכב עולה
בשמי הבאלט

VLADIMIR
MALAKHOV

DANCER OF THE CENTURY
NADJA BAIER - JUERGEN HOLWEIN
PHOTOS: DIETER BLUM
CANTZ VERLAG

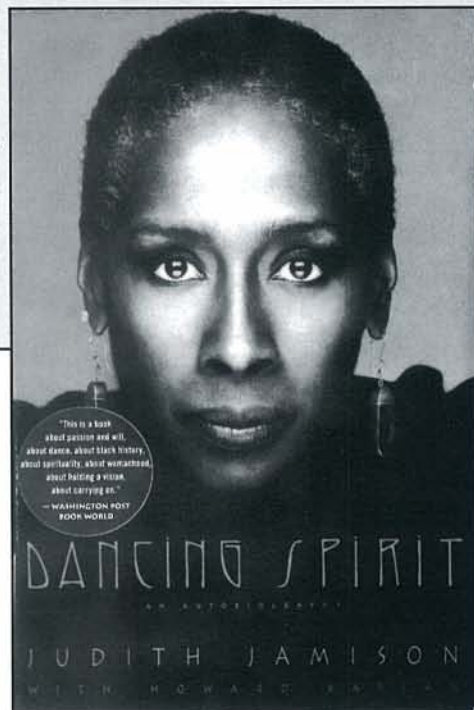
הוא צעיר מאוד, באמצע שנות העשרים שלו, נראה נפלא, התנועה שלו חלקה כשמת, וכבר הספיק לרקוד תפקידים ראשיים בשטוטגרט, בקנדה ובווינה. השתתפותו כאורח עם "באלט שטוטגרט", בתפקיד הנסיך ב"יפהפייה הנמה" בתל-אביב בחורף שעבר, העלתה את איכות המופע בכמה וכמה רמות. יש בו, במלאכוב, משהו שאני ממש מעריך - הוא מסיים קפיצה גדולה או סיבוב מהיר מבלי "ללחוץ על המעצור", כדרך רוב הרקדנים. התנועה נפסקת כאילו במטה קסם ברגע הנכון. היכולת הזו למדוד את האנרגיה הדרושה בצורה כה מדויקת ולהשקיע רק את הדרוש, היא מסימניה המובהקים של אמנות מחול מעולה.

אין זה מפליא שהצלם בלום, שחי בשטוטגרט (ראה דיווחו בחוברת האחרונה של "מחול בישראל" על תערוכה מדהימה שלו), הוציא ספר שלם על מלאכוב הצעיר. הספר כולל גם שיחות עם הרקדן, בהן הוא עונה לשאלות המראיינים ללא שחצנות, במין יושר ללא יומרות - ממש מרואיין כלבבי. הספר דו-לשוני, כל הרשימות והראיונות שבו מובאים גם בגרמנית וגם באנגלית.

במיוחד מעניינת התפיסה של ג'מיסון את מהות יחסי הרקדן-הכוריאוגרף בתהליך היצירה. בדרך מאוד ציורית היא מתארת את איילי ואת עצמה כשני ענפים של אותו העץ, הגדלים ומטפסים יחד. הוא מביא את הפירוש שלו לריקוד והיא את שלה. היא, כרקדנית, אינה רואה את עצמה רק כמבצעת, אלא כתורמת לריקוד את הפירוש והאיכויות שלה. היא אינה יודעת להגדיר בדיוק את מהות ה"איכויות" שהיא תורמת, אך גם חוששת שעצם ההגדרה עלולה להרוס את גישתה ותפיסתה את הריקוד. ג'מיסון גם רואה את עצמה כמזוהה של איילי, ההשראה הפנימית ליצירתו. בריקוד (1971) CRY, למשל, שהיה הריקוד הראשון שיצר עבורה.

בספרה מתגלה ג'מיסון כאשה בעלת אישיות מרתקת, אשה חושבת, רגישה ומחנכת. מעבר להיותה רקדנית ויוצרת, המבטאת בריקוד את עולמם של האפרו-אמריקאים, היא מדגישה בפני כל רקדן את חשיבות האיכויות הייחודיות שיש לכל אדם, ואת חובתו כרקדן להביא אותן לידי ביטוי על הבמה. יחד עם זאת, כמו איילי, גם היא רואה בריקוד מכשיר המסוגל לשנות חייהם של אנשים צעירים, וזוהי חשיבותו בעיניה.

הסקירה המאוד מפורטת, כולל שמות כל הרקדנים שהופיעו לצידה בקריירה הארוכה שלה ופירוט עבודות ותאריכים בהם הופיעה, מייגעת. אולם לספרה מקום חשוב על מדף ספרי המחול בשל היותו ספר המתעד את התפתחות המחול האפרו-אמריקאי בארה"ב מאמצע שנות השישים, תוך שילוב חייהם האישיים והמקצועיים של מחברי הספר, אם גם מנקודת מבט אישית מאוד שלהם.

DANCING SPIRIT

מאת ג'ודית ג'מיסון
והאורד קפלן, 1993

הוצאת DOUBLEDAY, לונדון, 1993

מאת הניה רוטנברג

בספרה האוטוביוגרפי, הכתוב בשפה קולחת ומרתקת, מתארת ג'ודית ג'מיסון (יחד עם האורד קפלן) את קורות חייה ואת התפתחותה כרקדנית וכוריאוגרפית ומתייחסת לתפקידה האחרון כמנהלת אמנותית של "תיאטרון מחול אלווין איילי".

ג'מיסון, מצאצאי העבדים בארה"ב, נולדה בשנת 1944 ולמדה מחול בביה"ס ג'ודימאר ובאקדמיה למחול בפילדלפיה. ללהקת איילי הצטרפה בשנת 1965, ותוך זמן קצר הפכה לסולנית בולטת בה. היא עבדה עם מיטב הכוריאוגרפים, כמו טאלי ביטי, לואיס גונסון, ג'ון באטלר, לואיס פאלקו, ג'ון נוימאייר, יוליסס דאב וכמובן אלווין איילי. היא השתתפה במחזמר "נישים מתוחכמות" בברודוויי בכוריאוגרפיה של דונלד מק-קיל. איילי עודד אותה ליצור ריקודים בעצמה, והיצירה הראשונה שלה, DIVINING, חוברה ללהקתו.

ולדימיר מלאכוב
VLADIMIR MALAKHOV

**האיש שהביא
את בלנשין
לאמריקה**

**"MOSAIC"
MEMOIRS BY
LINCOLN KIRSTEIN**

FARRAR, STRAUSS AND GIROUX,
NEW YORK

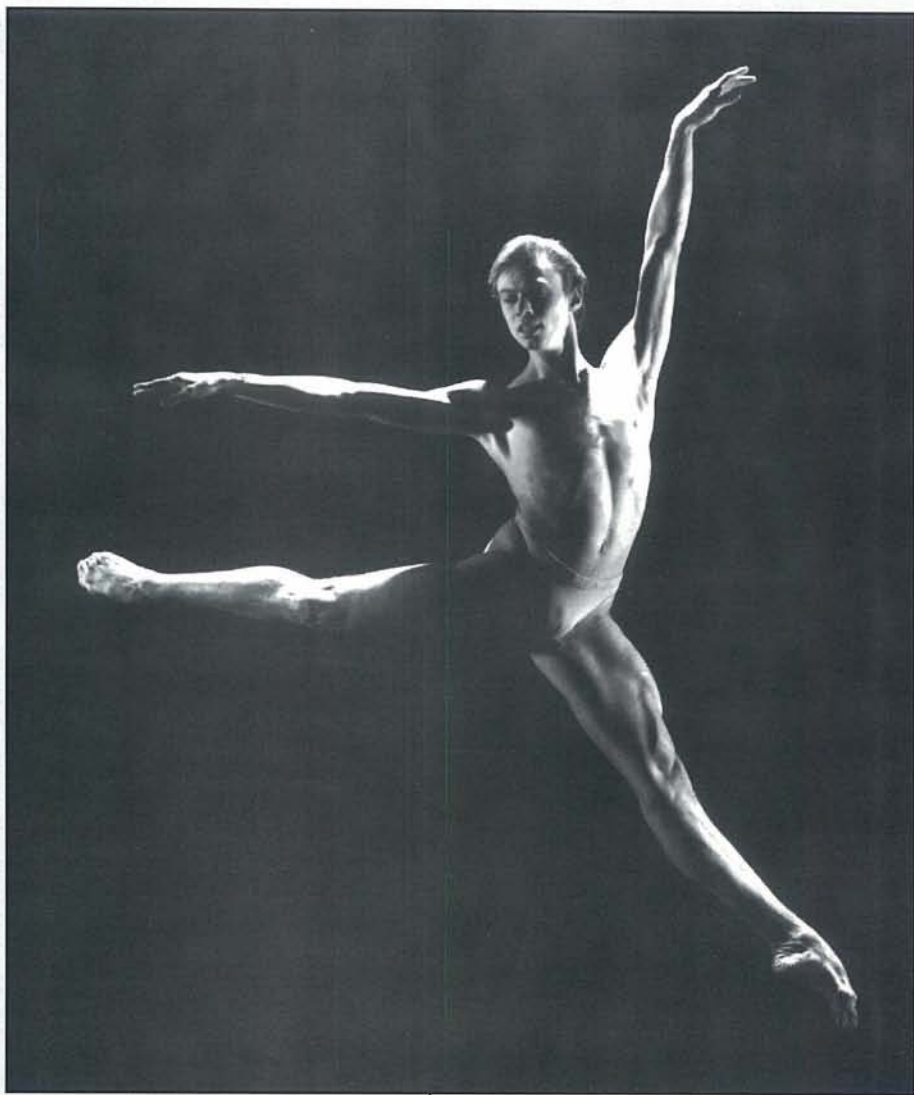
לינקולן קירסטיין, כיום איש בן יותר משמונים שנה, הוא אחת הדמויות בעלות ההשפעה הרבה ביותר על התפתחות הבאלט במאה ה-20, ולא דווקא בזכות ספריו המצוינים, שאחדים מהם, כמו ספרו ההיסטורי-התיאורטי "METAPHOR AND MOVEMENT", הם ממש נכסי צאן ברזל.

הוא היה הרוח (וגם הכסף...) מאחורי ההתחלה המדהימה של הבאלט הקלאסי בארה"ב, כשבהיותו עורך צעיר ונצר למשפחה יהודית אמידה, שיכנע את ג'ורג' בלנשין לעבור לעבוד באמריקה, אחרי שלהקתו של דיאגילב התפרקה, במותו בשנת 1929.

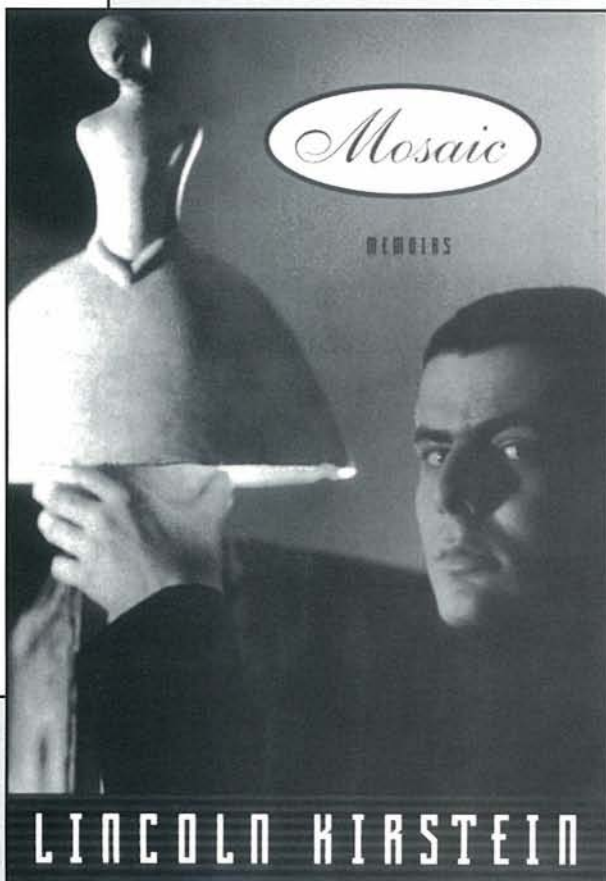
זכרונות נעוריו, דרך לימודיו באוניברסיטה ועבודתו כעורך כתב-עת יוקרתי וסנובי לספרות, הם ניסיון להיות כן וגלוי, ניסיון שלא תמיד עולה יפה. הוא מספר על יחסיו עם גברים מבלי לנקוב בשם המפורש הומוסקסואליות, למשל.

שפתו נמלצת, הוא אוהב להתהדר במלים ואין אצלו פשוט ולעניין. האנגלית שלו עשירה בביטויים מן ההפטרה, וקירסטיין תמיד מוצא את הנדירים ביותר שבהם. רוב הספר מתאר את בני העשירים של החוף המזרחי בראשית המאה, דור מפונק וסנובי כהלכה.

מי שמבקש לדעת מכלי ראשון איך הגיע בלנשין לאמריקה, צריך להגיע עד לרבע המסיים של הספר. מאמצע הספר מתאר קירסטיין איך נתפס לבאלט ונשבה בקסמי אמנות המחול, שלה תרם, לבסוף, כה הרבה.

ולדימיר מלאכוב VLADIMIR MALAKHOV ▲

ש: האם תפקידי נסיכים ודמויות אצילות למיניהן הולמים אותך יותר מאחרים? מלאכוב: מטבעי אני רקדן רומנטי, ואני אוהב לרקוד כל דבר שיש בו רומנטיקה. אבל, לגלם את הדמויות השטוחות, הסטריאוטיפיות האלה דורש ממני מאמץ רב.

ש: היו תפקידים שהיו קשים לך במיוחד? מלאכוב: כן, למשל תפקידו של באזיל ב"דון קישוט" (שהוא תפקיד אופי, מה שמכנים DEMI CHARACTER). כשעמדתי להתחיל בחזרה הראשונה, נעשיתי ממש היסטרי, בכיתי, תלשתי את שערו. למרות שכולם אמרו לי: אתה בחור בעל חוש הומור ויש לך דמיון, אתה יכול לבצע את זה יותר טוב מכל אחד אחר, חשבתני ששום דבר לא ייצא מזה. לא הייתי מסוגל לראות את עצמי - רקדן רומנטי מובהק - בתפקיד "גיבור". אבל בכל זאת משהו יצא מזה.

אולי מוקדם להתנבא, אבל נדמה לי שלפנינו רקדן מהשורה הראשונה, והספר על אודותיו ערך בצורה קריאה, ללא יותר מדי התפלספות או הערצת גיבורים. הצילומים הרבים, שהם לב הספר, נפלאים.

כשאני רוקד אני מרגיש בריאות שלמה

מאת רוט אשל

ספרי תמה מאת נעמי ואבנר בהט, פירושים ותרגום: שלום סרי, הוצאת "אעלה תמר", בית התפוצות ומכון משנת הרמב"ם "הליכות עם ישראל"

ספרי תמה הוא סיכום מחקר בנושא שירי הדייוואן של יהודי מרכז תימן של נעמי בהט, אתנומוסיקולוגית וראש המסלול למורים למחול ולתנועה במכללה לחינוך סמינר הקיבוצים, וד"ר אבנר בהט, מוסיקולוג ומנהל המרכז למוסיקה יהודית ע"ש פהר במוזיאון בית התפוצות. שלום סרי, כותב ועורך (בעיקר ספרים בתחום יהדות תימן) ומנהל לשעבר של ההוצאה לאור של משרד הביטחון, פירש ותירגם.

המחקר הוא בין תחומי, וכל אחד ממרכיביו - הפיוט, הלחן והמחול - נחקר בפני עצמו וביחסי הגומלין בינו ובין השניים האחרים. מתוך הכרה שאמנות משקפת את המקום בו היא צומחת ופועלת, התיאור האתנוגרפי ממלא מקום מרכזי בנייתו שירי הדייוואן, והספר עוקב אחר השינויים שחלו בפיוט, בלחן ובמחול היהודי התימני משנות החמישים, וכיצד שובצו הלחנים, הפיוטים והאלמנטים של מחול זה בתרבות הישראלית. סקירה זו תתמקד באספקט המחולי.

הדייוואן הוא אחד משלושת ספרי היסוד של יהודי תימן. שני האחרים, **התאג'** - ספר התורה עם תרגום אונקלוס ופירושים, וה**התכלאל** - סידור התפילה והמחזור, הם ספרים ליטורגיים, ואילו הדייוואן הוא ספר פרליטורגי - קובץ שירים העוסקים בחגי ישראל, מאזכרים אירועים בתולדות עם ישראל ומביעים כיסופים לגאולה בציון, שהשתמשו בהם בבית, במשפחה ובקהילה. הוא החל להיחקר בראשית המאה, והחשוב במחקרים אלה עד היום הוא **אמלל שיר**, בעריכת שלום סרי וד"ר יוסף טובי. **באמלל שיר** העורכים הציגו לקט שירי דייוואן מתוך השפע העצום שעדיין לא נחקר. המחקר שבו אנו עוסקים, לעומת זאת, לא התפרש לרוחב אלא בחר לתעד מסורת אחת מסוימת, להגדיר את השטח ולהתרכז ולהעמיק בו ככל הניתן.

כשנעמי ואבנר בהט החלו את המחקר, לפני כעשרים שנה, הם הקליטו וראיינו תימנים בכל רחבי הארץ. במהרה הסתבר להם כי יש הבדלים גדולים בין שירי הדייוואן של מרכז תימן לבין הצפון והדרום. הם בחרו להתמקד בשירי מרכז תימן, ויותר ספציפית - של היישוב מנאכה שתושביו היהודים היו קשורים כולם בקשרי משפחה וחשוב אף יותר, כולם עלו יחד לארץ והתיישבו בקריית אונו. קבוצה ייחודית זו המשיכה לקיים בארץ מסורת פעילה, והיום פעילים בקבוצה שלושה דורות ובראשה עומד

מנחם ערוסי - מנהיג, מורה, מנחה ומוביל, וכן הזמר המרכזי והרקדן המצטיין.

דורות הועבר הטקסט של הדייוואן כמסורת כתובה, ואת המחול והלחן, שהם חלק בלתי נפרד משירת הדייוואן, העבירו אבות לבניהם כתורה שבעל-פה. אולם, בתימן לא היו ליהודים בתי דפוס וכל הספרים הועתקו ביד. יתר על כן, שלא כאת ספרי הקודש, שרק סופרי סת"ם הורשו להעתיק, את הדייוואן העתיק כל מי שחפץ בכך. כתוצאה מכך, במהלך מאות השנים שחלפו, נוצרו גרסאות רבות לאותו טקסט. אחת מהמשימות ששלום סרי והמחברים האחרים לקחו על עצמם היתה קביעת הגרסה שתיכלל כסופית בדייוואן.

שירי הדייוואן נכתבו במקור בעברית, ערבית וארמית, ועבודה רבה הושקעה בתרגום לעברית של אלה הכתובים בשתי השפות האחרות. כל מלה נוקדה ופורשה גם בהקשר של האירוע שבו השיר היה מושר. לכל טקסט צמודים תווי הלחן ושניהם כתובים באותיות גדולות ונוחות לקריאה. עוד מכיל הספר אינפורמציה ייחודית ומרתקת על שיבוץ השירים ביצירות מחול שנכתבו לבמה ולאולם הקונצרטים. למשל, ללחן "יום שבת תשמח מאוד נפשי" התאימה שרה לוי-תנאי את המלים "אשת חיל מי ימצא" ממשלי והשתמשה בו במחול "אשת חיל", שהועלה ב-1957 על בימת תיאטרון המחול ענבל, והמלחין מרדכי סתר שיבץ את הלחן ביצירתו "סוויטה תימנית" למלים של השיר "אהבת הדסה". "אודה לאל"י, המוכר בביצוע שושנה דמארי, נרשם מפי עובדיה טוביה (מלחין הבית של ענבל בשנותיה הראשונות) על ידי המלחין עדן פרטוש ושימש השראה ליצירתו של פרטוש "חזיונות" (לחליל, פסנתר וכלי קשת). בלחן השתמש הכוריאוגרף גלן טטלי במחול "הציידים האגדיים" שיצר ללהקת בת שבע ושאהר כך הועלה במקומות רבים ברחבי העולם.

מן הצד ההיסטורי הספר מתאר את משבר שנות החמישים, את שבירת המסגרות המשפחתיות, החברתיות והתרבותיות בעדה התימנית בעקבות המעבר החד מתימן לישראל, ואת דחיקתם של המחול והשירה התימניים כתוצאה ממנו. ערוסי מספר על נקודת המפנה בתהליך, על היום שבו נפגש עם החוקרת גורית קדמן, אמה של ריקודי העם הישראליים. היא התיישבה על אבן בבניין שבו עבד ואמרה שלא תקום ממנה עד שהוא יתחיל לרקוד. לקח לו זמן להבין ש"אני, מנחם ערוסי, אהיה מה שאני אוהב להיות, ושלא צריך להתבייש בזה אלא להיפך".

השינויים שחלו במחולות מאז ועד היום משקפים את הדינמיקה של הארץ החדשה. בתימן לא היתה תחושה של הגבלת זמן, אבל בישראל הריקודים נעשו מהירים יותר וגם התקצרו, כי הצעירים לא הבינו את קטעי השירים הכתובים בערבית וארמית והסתפקו באלה הכתובים עברית. ובעיקר, לדברי ערוסי, "היום אנשים מתעייפים ומתעצלים, כי אינם מבינים כמה טוב הריקוד. רקדן קס, רוקד קצת, מתעייף וכבר הוא יושב...". לעומת זאת,

על עצמו הוא מעיד "כשאני רוקד אני מרגיש בריאות שלמה".

הפרק המוקדש למחול עוסק בנושאים כמו דגמי יסוד של צעדים, אילתור, טעמי המקרא כמרכיב בתנועה, המבנה, המרחב והנחיית המחול התימני, תדמית הרוקד והמחול, דרכי העברת המחול ולבוש המחוללים. מתקבלת ממנו תמונה מקיפה של המחול התימני הגברי. הוא כתוב ברור ואקדמי, וכל קביעה נתמכת ומתבססת על מחקרים קודמים. אבל, שלא כמוה, החוקרים שבהט מצטטת הם בדרך כלל מוסיקאים ולא אנשים מתחום התנועה ועל כן התיאורים שלהם חסרים התייחסות מקצועית לצורה, זמן, מרחב ודינמיקה.

חסר מאוד בפרק ניתוח צורני של עבודות חלקי הגוף, עם התייחסות לזרימה, לכוח, לשימוש בגובה ובכיוונים בחלל (אם כי המחול התימני מבוצע למעשה כמעט על המקום). כשבהט מתארת את האברים הדומיננטיים במחול התימני, ומזכירה למשל את הראש, הייתי מעדיפה אינפורמציה יותר מוגדרת על איך הראש נע - האם הוא מתכופף, מוטה, מסתובב, ולאזיה כיוונים, ובאיזו מהירות ודינמיקה. ודוגמה נוספת - בקטע שעוסק ב"דגמי יסוד של צעדים" מסבירה החוקרת: "סדר הצעדים ידוע לרוקדים, אך הוא ניתן לשינויים מבחינת הכמות, הזמן והמרחב. בחירת הדגם, האופי ורגע השינוי נעשים בהנחיית הרקדן המוביל". כלומר, אנו מקבלים ניתוח של "כללי המשחק" המנחים את הרקדן, אבל חסר תיאור של הדגמים הבסיסיים שמתוכם הוא בוחר.

כאפיין נוסף של המחול שהיא מתארת מציינת בהט ריקוד בזוגות תוך כדי אילתור. היא מציינת שהאילתורים מתמקדים בראש, בפנים, בכפות הידיים, בזרועות, בגו ובעיקר בשכמות, אבל מי שלא ראה מחול תימני מימיו לא יצליח להעלות בדמיונו איך זה נראה, בלי תיאור ברור של דגמי היסוד ולצידם מספר אילתורים להמחשה. עוד היה רצוי שלדוגמאות התנועה יתלו גם המקצבים האופייניים.

חבל שנעמי בהט הסתפקה בהפנייה ביבליוגרפית לתיעוד התנועות בכתב תנועה, של גלילי וראובני, במקום להכליל דוגמאות מכתב התנועה בפרק, לצד תיאור התנועות. הגיע הזמן שהוצאות ספרים יכירו בכך שכמו שכותבים תווים אפשר לכתוב גם כתב תנועה. על יד הרישום בכתב תנועה אפשר להוסיף הסבר מילולי לקוראים שאינם בקיאים בו.

החוסר שציינתי בפרק על המחול אינו מבטל את הברכה בכך שסוף סוף יצא בישראל ספר ששם לו למטרה להאיר את ההיבט החברתי והתרבותי של הפיוט, הלחן והמחול של הדייוואן. זה צעד גדול קדימה, ובכל זאת, אם רוצים להשוות את מעמד המחול למעמדן של האמנויות האחרות, אין בו די.

